

HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

12 septembrie 2006*

M. G. Eman și O. B. Sevinger

împotriva

College van burgemeester en wethouders van Den Haag

(cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, introdusă de Raad van State)

„Parlamentul European – Alegeri – Dreptul de vot – Condiții privind reședința în Țările de Jos pentru cetățenii olandezi din Aruba – Cetățenia Uniunii”

Cauza C-300/04

În cauza C-300/04,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, în temeiul articolului 234 CE, introdusă de Raad van State (Țările de Jos), prin Decizia din 13 iulie 2004, primită la Curte la 15 iulie 2004, în procedura

domnul G. Eman,

O. B. Sevinger

împotriva

College van burgemeester en wethouders van Den Haag,

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnii P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas (raportor), K. Schiemann, și J. Makarczyk, președinți de cameră, domnii J.-P. Puissochet, P. Kûris, E. Juhász, E. Levits și A. Ó Caoimh, judecători,

avocat general: domnul A. Tizzano,

grefier: doamna M. Ferreira, administrator principal,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 5 iulie 2005,

după examinarea observațiilor prezentate:

– pentru domnii Eman și Sevinger, de domnul A. G. Croes,

* Limba de procedură: olandeza.

- pentru guvernul olandez, de doamnele H. G. Sevenster și C. M. Wissels, în calitate de agenți,
- pentru guvernul spaniol, de doamna N. Díaz Abad și domnul F. Díez Moreno, în calitate de agenți,
- pentru guvernul francez, de domnii R. Abraham G. de Bergues E. Puisais și doamna C. Jurgensen, în calitate de agenți,
- pentru Guvernul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, de doamna R. Caudwell, în calitate de agent, asistată de domnii D. Anderson și D. Wyatt, QC, precum și de domnul M. Chamberlain, Barrister,
- pentru Comisia Comunităților Europene, de domnii C. Ladenburger și P. van Nuffel, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general prezentate în ședința din 6 aprilie 2006,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare se referă la interpretarea articolului 17 CE, articolului 19 alineatul (2) CE, articolelor 189 CE, 190 CE și articolului 299 alineatul (3) CE.

2 Această întrebare a fost adresată în cadrul unui litigiu între domnii Eman și Sevinger (denumiți în continuare „apelanții în acțiunea principală”), ambii de cetățenie olandeză și cu domiciliul în Oranjestad (Aruba), în fața College van burgemeester en wethouders van Den Haag (Țările de Jos) privind respingerea de către acesta din urmă a cererii lor de înscriere pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European din 10 iunie 2004.

Cadrul juridic

Dreptul internațional

3 Articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumit în continuare „Protocolul nr. 1 la CEDO”), este formulat după cum urmează:

„Înaltele părți contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condițiile care asigură libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ”.

Dreptul comunitar

4 În temeiul articolului 17 CE:

„(1). Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, ci o completează.

(2) Cetățenii Uniunii se bucură de drepturile și au obligațiile prevăzute de prezentul tratat”.

5 Articolul 19 alineatul (2) CE prevede:

„Fără a aduce atingere dispozițiilor articolului 190 alineatul (4) și dispozițiilor adoptate pentru aplicarea acestuia, orice cetățean al Uniunii care își are reședința într-un stat membru și care nu este resortisant al acestuia, are dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European în statul membru în care își are reședința, în aceleași condiții ca și resortisanții aceluși stat. [...]”

6 Conform acestei dispoziții, Consiliul Uniunii Europene a adoptat Directiva 93/109/CE din 6 decembrie 1993 de stabilire a normelor de exercitare a dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European pentru cetățenii Uniunii care au reședința într-un stat membru în care nu sunt resortisanți (JO L 329, p. 34). La articolul 3 primul paragraf, această directivă prevede:

„Orice persoană care în ziua de referință:

(a) este cetățean al Uniunii, în înțelesul articolului 8 alineatul (1) paragraful al doilea din tratat

și care

(b) fără a avea cetățenia statului membru de reședință, îndeplinește condițiile de care depinde dreptul de a alege și de a fi ales al resortisanților săi, în conformitate cu legislația statului membru respectiv,

are dreptul de a alege și de a fi ales în statul membru de reședință în timpul alegerilor pentru Parlamentul European, dacă nu este deposedată de aceste drepturi în temeiul articolului 6 sau 7.”

7 Articolul 5 din Directiva 93/109 prevede:

„În cazul în care resortisanții statului membru de reședință, pentru a fi alegători sau persoane eligibile, trebuie să aibă reședința pe teritoriul electoral pe o perioadă de timp minimă, se consideră că alegătorii și persoanele eligibile comunitar îndeplinesc această condiție dacă au avut reședința în alte state membre o perioadă de timp echivalentă. Această dispoziție se aplică fără a aduce atingere condițiilor specifice legate de durata rezidenței într-o circumscripție sau colectivitate locală determinată.”

8 Articolul 189 primul paragraf CE prevede:

„Parlamentul European, constituit din reprezentanți ai popoarelor statelor reunite în Comunitate, exercită prerogativele care îi sunt conferite prin prezentul tratat.”

9 Articolul 190 CE este formulat după cum urmează:

„(1) Reprezentanții în Parlamentul European ai popoarelor statelor reunite în Comunitate sunt aleși prin vot universal direct.

[...]

(4) Parlamentul European elaborează un proiect pentru a permite alegerea prin vot universal direct în conformitate cu o procedură uniformă în toate statele membre sau în conformitate cu principii comune tuturor statelor membre.

Consiliul, hotărând în unanimitate, după avizul conform al Parlamentului European care se pronunță cu majoritatea membrilor săi, va stabili dispozițiile pe care le va recomanda spre adoptare statelor membre, în conformitate cu normele lor constituționale.

[...]”

10 Articolul 8 din Actul privind alegerea reprezentanților în Parlamentului European prin vot universal direct, anexat la Decizia 76/787/CECO, CEE, Euratom a Consiliului din 20 septembrie 1976 (JO L 278, p. 1), astfel cum a fost modificat prin Decizia 2002/772/CE, Euratom a Consiliului din 25 iunie și 23 septembrie 2002 (JO L 283, p. 1, *Ediția specială în limba română a Jurnalului Oficial al Uniunii Europene, cap. 1, vol. 3*, denumit în continuare „Actul din 1976”), prevede:

„Sub rezerva dispozițiilor prezentului act, procedura electorală este reglementată, în fiecare stat membru, de propriile dispoziții naționale.

Dispozițiile naționale care, dacă este cazul, pot ține cont de situația specifică din statele membre nu afectează caracterul esențial proporțional al sistemului de vot.”

11 Articolul 12 din actul menționat este formulat după cum urmează:

„Parlamentul European verifică prerogativele membrilor Parlamentului European. În acest sens, [acesta] ia act de rezultatele proclamate oficial de statele membre și hotărăște în legătură cu contestațiile care ar putea să apară, eventual, pe baza dispozițiilor prezentului act, cu excepția dispozițiilor de drept intern la care acesta face trimitere.”

12 Conform articolului 299 CE:

„(1). Prezentul tratat se aplică [...] Regatului Țărilor de Jos, [...]

(2) Dispozițiile prezentului tratat se aplică departamentelor franceze de peste de mări și insulelor Azore, Madeira și Canare.

[...]

(3) Țările și teritoriile de peste mări, a căror listă apare la anexa II la prezentul tratat, fac obiectul unui regim special de asociere definit în partea a patra a tratatului.

[...]”

13 Aruba și Antilele olandeze sunt menționate pe lista care figurează la anexa II la Tratatul CE intitulată „Țări și teritorii de peste mări cărora li se aplică dispozițiile părții a patra din tratat”.

Dreptul național

14 Articolul B 1 din Legea electorală olandeză (Nederlandse Kieswet) prevede, în ceea ce privește alegerea membrilor Adunării deputaților din Parlamentul olandez (Tweede Kamer der Staten-Generaal):

„Membrii Tweede Kamer der Staten-Generaal sunt aleși de cei care sunt cetățeni olandezi în ziua depunerii candidaturilor și care au atins vârsta de optsprezece ani la data alegerilor, cu excepția celor care își au domiciliul efectiv în Antilele olandeze sau în Aruba la data depunerii candidaturilor.

2. Această excepție nu se aplică pentru:

(a) olandezii care au avut reședința timp de cel puțin zece ani în Țările de Jos,

(b) olandezii care muncesc în serviciul public olandez în Antilele olandeze sau în Aruba, precum și soții/soțiile acestora, parteneri înregistrați sau concubini și copiii acestora, cu condiția ca aceștia să locuiască împreună cu ei”.

15 În privința alegerii membrilor Parlamentului European, articolul Y 3 din legea respectivă prevede:

„Au dreptul de a vota:

(a) cei care sunt cetățeni olandezi și au dreptul de a vota la alegerea membrilor Tweede Kamer der Staten-Generaal;

(b) cei care nu sunt cetățeni olandezi și care sunt resortisanți ai unui alt stat membru al Uniunii Europene, cu condiția ca aceștia:

1° să aibă domiciliul efectiv în Țările de Jos la data depunerii candidaturilor,

2° să fi atins vârsta de optsprezece ani la data alegerilor și

3° să nu fie deposezați de dreptul de a vota, fie în Țările de Jos, fie în statul membru al cărui resortisanți sunt aceștia”.

Întrebările preliminare

16 În cadrul litigiului cu care a fost sesizată instanța de trimitere, apelanții în acțiunea principală contestă refuzul de înscriere pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European pe motiv că nu au domiciliul în Aruba. Aceștia susțin că, în temeiul articolului 17 alineatul (1) CE, sunt cetățeni ai Uniunii Europene. Aceștia susțin că articolul 19 alineatul (2) CE, interpretat în lumina articolului 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO, le recunoaște dreptul de a vota la alegerile pentru Parlamentul European, chiar dacă aceștia își au domiciliul pe un teritoriu al cărui nume este menționat pe lista țărilor și teritoriilor de peste mări (denumit în continuare „TTPM”) care figurează în anexa II la tratat.

17 Instanța de trimitere recunoaște că, întrucât alegerea membrilor Parlamentului European a avut loc deja, este prea târziu pentru ca o decizie de anulare a refuzului de înscriere a apelanților în acțiunea principală pe listele electorale să poată permite părților interesate să participe la această alegere. Cu toate acestea, instanța de trimitere nu exclude posibilitatea să le fie acordată acestora o despăgubire („rechtsherstel”) în conformitate cu dreptul comunitar.

18 În aceste condiții, Raad van State a hotărât să suspende judecata și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Partea a doua din tratat se aplică persoanelor care au cetățenia unui stat membru și care își au reședința sau domiciliul pe un teritoriu aparținând TTPM, vizat la articolul 299 alineatul (3) CE, și care întrețin relații speciale cu acest stat membru?

2) În cazul unui răspuns negativ la prima întrebare, li se permite statelor membre, în temeiul articolului 17 alineatul (1) a doua teză CE, să acorde cetățenia persoanelor care își au reședința sau domiciliul în TTPM vizate la articolul 299 alineatul (3) din tratat?

3) Articolul 19 alineatul (2) CE, citit în lumina articolelor 189 CE și 190 alineatul (1) CE, trebuie să fie interpretat în sensul că – făcându-se abstracție de excepțiile neobișnuite din ordinile juridice interne, legate în special de decăderea din dreptul de a vota, care însoțește o condamnare penală sau o incapacitate civilă – calitatea de cetățean al Uniunii care își are reședința sau domiciliul în TTPM conferă pur și simplu dreptul de vot pasiv și activ la alegerile pentru Parlamentul European?

4) Dispozițiile coroborate ale articolului 17 CE și articolului 19 alineatul (2) CE, considerate în temeiul articolului 3 primul paragraf din Protocolul [nr. 1 la CEDO], astfel cum sunt interpretate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, se opun ca persoanele care nu au calitatea de cetățean al Uniunii să aibă un drept de a vota activ și pasiv la alegerile pentru Parlamentul European?

5) Dreptul comunitar impune cerințe în ceea ce privește natura restabilirii drepturilor [„rechtsherstel”) care trebuie oferite în cazul în care instanța națională consideră – ținând cont în special de răspunsurile date de Curtea de Justiție la întrebările enunțate mai sus – că persoanelor care își au reședința sau domiciliul în Antilele olandeze și în Aruba și care au cetățenie olandeză le-a fost refuzată în mod necorespunzător înscrierea pentru alegerile organizate la 10 iunie 2004?”

Procedura în fața Curții

19 Prin scrisoarea separată din 13 iulie 2004, precum și prin scrisoarea din 22 februarie 2005, Raad van State a solicitat Curții să supună cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare unei proceduri accelerate, în temeiul articolului 104a primul paragraf din Regulamentul de procedură. Prin Ordonanțele președintelui Curții din 23 august 2004 și din 18 martie 2005, aceste cereri au fost respinse.

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima întrebare

20 Prin prima întrebare, Raad van State dorește să afle dacă partea a doua din tratat, referitoare la cetățenia Uniunii, se aplică persoanelor care au cetățenia unui stat membru și care își au reședința sau domiciliul pe un teritoriu aparținând TTPM, vizat la articolul 299 alineatul (3) CE.

Observații prezentate Curții

21 Părțile în acțiunea principală, precum și Guvernul Regatului Unit și Comisia Comunităților Europene, susțin că partea a doua din tratat se aplică persoanelor care au cetățenia unui stat membru și care își au reședința sau domiciliul pe un teritoriu care face parte din TTPM. Acestea subliniază că articolul 17 alineatul (2) CE nu impune nicio altă condiție, pentru a fi cetățean al Uniunii și pentru a beneficia de drepturile conferite de tratat, în afară de posesia cetățeniei unui stat membru. Prin urmare, este puțin important faptul că un resortisant al unui stat membru își are reședința într-o țară terță sau în TTPM.

22 Guvernul olandez susține în prealabil că, în conformitate cu Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden din 1954 (denumit în continuare „Statuut”), Regatul Țărilor de Jos este compus din trei țări, și anume Țările de Jos, Antilele olandeze și Aruba. Articolul 41 din Statuut prevede că aceste trei țări „administrează în mod autonom materiile care le sunt proprii”. Astfel, Țările de Jos au o Constituție proprie, iar Antilele olandeze și Aruba au propria Staatsregeling. În Regat, exceptând „materiile Regatului” astfel cum au fost precizate în Statuut, fiecare țară, care dispune de un parlament și de o administrație proprie, beneficiază de competențe legislative proprii.

23 Cetățenia este o „materie a Regatului” și atribuirea sa este reglementată de Legea Regatului privind cetățenia olandeză (Rijkswet op het Nederlandschap). Este vorba despre o „cetățenie nedivizată”, adică fără să facă nicio distincție între un locuitor din Aruba și un locuitor din Țările de Jos care se află în afara Regatului.

24 Relațiile externe constituie, de asemenea, o „materie a Regatului”. Singurul subiect de drept internațional este Regatul Țărilor de Jos. În convențiile internaționale, Regatul poate, totuși, încheia tratate pentru fiecare țară separat. Acest lucru se traduce în practică prin mențiunile „Regatul Țărilor de Jos (pentru Țările de Jos)”, „Regatul Țărilor de Jos (pentru Antilele olandeze)” și „Regatul Țărilor de Jos (pentru Aruba)”. Prin urmare, pe plan juridic, un tratat obligă doar țările în cauză. Guvernul olandez precizează, în această privință, că Tratatul CEE, în versiunea inițială, a fost ratificat exclusiv pentru teritoriul european al Regatului și pentru Noua Guinee, adică cu mențiunea „pentru Regatul Țărilor de Jos (pentru Țările de Jos și Noua Guinee)”. În plus, acesta produce Actul de ratificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, aprobat de către Regină „pentru Regatul Țărilor de Jos (pentru Țările de Jos)”.

25 Conform guvernului olandez, sfera de aplicare teritorială a Tratatului CE și, în special, partea a doua acestuia, trebuie să fie determinată în conformitate cu articolul 299 CE, dar și în lumina instrumentelor de ratificare a tratatului. Or, examinarea acestor instrumente indică faptul că nici tratatul inițial, nici Tratatul privind Uniunea Europeană nu au fost ratificate pentru Aruba. Prin urmare, Tratatul CE nu se aplică pe teritoriul acestei țări, făcând excepție regimul special de asociere definit în partea a patra a tratatului.

26 Faptul că Regatul Țărilor de Jos a instituit o cetățenie nedivizată este irelevant în această privință. Desigur că un olandez din Aruba sau din Antilele olandeze are cetățenie olandeză și este, în consecință, cetățean al Uniunii, dar acest lucru nu implică faptul că el beneficiază întotdeauna de toate drepturile legate de cetățenia Uniunii. Atât timp cât persoana în cauză se află

pe teritoriul Arubei sau al Antilelor olandeze, tratatul nu produce niciun efect asupra situației acesteia. Cu toate acestea, în cazul în care persoana în cauză ar părăsi teritoriul Arubei sau cel al Antilelor olandeze, aceasta ar putea pretinde drepturile legate de cetățenia Uniunii.

Răspunsul Curții

27 Articolul 17 alineatul (1) al doilea paragraf CE prevede că „[e]ste cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru”. În această privință, este irelevant faptul că resortisantul unui stat membru își are reședința sau domiciliul pe un teritoriu care face parte din TTPM, vizat la articolul 299 alineatul (3) CE.

28 În plus, articolul 17 alineatul (2) CE prevede că cetățenii Uniunii se bucură de drepturile și au obligațiile prevăzute de tratat.

29 Rezultă că trebuie să se răspundă la prima întrebare că persoanele care au cetățenia unui stat membru și care își au reședința sau domiciliul pe un teritoriu aparținând TTPM, vizat la articolul 299 alineatul (3) CE, pot invoca drepturile recunoscute cetățenilor Uniunii în partea a doua din tratat.

Cu privire la a doua întrebare

30 Această întrebare, referitoare la dreptul statelor membre, în lumina articolului 17 alineatul (1) a doua teză CE, de a acorda cetățenia lor persoanelor care își au reședința sau domiciliul în TTPM vizate la articolul 299 alineatul (3) CE, a fost adresată în eventualitatea în care Curtea ar ajunge la concluzia că partea a doua din tratat nu se poate aplica unei persoane care are cetățenia unui stat membru, atunci când acesta își are reședința sau domiciliul într-un teritoriu care face parte din TTPM.

31 Având în vedere răspunsul oferit la prima întrebare, nu este necesar să se răspundă la a doua întrebare.

Cu privire la a treia întrebare

32 Prin a treia întrebare, Raad van State dorește să afle dacă articolul 19 alineatul (2) CE, citit în lumina articolului 189 și articolului 190 alineatul (1) CE, trebuie să fie interpretat în sensul că un cetățean al Uniunii care își are reședința sau domiciliul într-un TTPM beneficiază de dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European.

Observații prezentate Curții

33 Apelanții în acțiunea principală susțin că, deși Aruba constituie un TTPM în sensul tratatului, aceasta este supusă legislației care intră sub incidența materiilor Regatului, precum apărarea sau relațiile externe, legislație influențată de dreptul comunitar. De asemenea, legislația internă este influențată de legislația comunitară, ceea ce justifică faptul că olandezii din Aruba pot vota pentru a alege membrii Parlamentului European, în conformitate cu articolul 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO. De asemenea, aceștia subliniază discriminarea ale cărei victime sunt olandezii din Aruba și din Antilele olandeze. Aceștia susțin, cu titlu de exemplu, că, în funcție de cazul în care un cetățean din Antilele olandeze își are reședința în partea franceză sau în partea olandeză a insulei Saint-Martin, acesta beneficiază sau nu de dreptul de a vota.

34 Guvernul olandez afirmă că dreptul de a vota nu constituie o materie a Regatului, ci că acesta ține de competența țării în sensul Statuut. Organismele reprezentative ale țării sunt alese de către cetățenii olandezi rezidenți în țara în cauză, astfel cum prevede, în această privință, articolul 46 din Statuut. Alineatul (2) din acest articol oferă țărilor libertatea de a acorda dreptul de vot olandezilor care nu își au reședința în țara în cauză. Legea electorală olandeză și-a exercitat această libertate în mod limitat, acordând dreptul de vot rezidenților din Aruba și din Antilele olandeze care au locuit mai mult de zece ani în Țările de Jos.

35 Guvernele olandez, francez și Guvernul Regatului Unit, precum și Comisia, consideră că dreptul comunitar nu impune ca dreptul de vot să fie acordat resortisanților statelor membre care nu își au reședința pe teritoriul căruia i se aplică legislația comunitară. Un resortisant cu reședința într-un TTPM nu poate beneficia de un astfel de drept în temeiul articolului 19 alineatul (2) CE, care vizează doar garantarea faptului că cetățenii Uniunii care locuiesc într-un alt stat membru au dreptul de a vota în aceleași condiții ca și resortisanții acestui stat membru.

36 În plus, guvernul olandez și Guvernul Regatului Unit, precum și Comisia, amintesc faptul că articolul 189 și articolul 190 alineatul (1) CE, asemenea dispozițiilor generale ale tratatului, nu pot fi aplicate TTPM fără referire expresă (Hotărârea din 12 februarie 1992, Leplat, C-260/90, Rec., p. I-643, punctul 10, și Hotărârea din 22 noiembrie 2001, Țările de Jos/Consiliul, C-110/97, Rec., p. I-8763, punctul 49). Acestea consideră că, având în vedere faptul că tratatul nu se aplică în cazul Arubei și că asocierea cu TTPM nu atribuie niciun rol Parlamentului European, acesta din urmă nu poate fi calificat drept „corp legislativ”, în sensul articolului 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO, la alegerile căruia rezidenții TTPM au dreptul să participe (a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Matthews împotriva Regatului Unit din 18 februarie 1999, *Recueil des arrêts et décisions* 1999-I).

37 În orice caz, Comunitatea și-a exersat doar parțial competența pe care i-o conferă articolul 190 alineatul (4) CE în scopul adoptării unei proceduri electorale uniforme. Actul din 1976 nu prevede nicio dispoziție care să precizeze care sunt titularii dreptului de a vota, astfel încât doar dispozițiile naționale sunt aplicabile. Acestea pot impune, în special, condiții privind reședința.

38 Guvernele olandez, francez și Guvernul Regatului Unit, precum și Comisia, consideră că dreptul comunitar nu se opune totuși ca statele membre să acorde un drept de vot cetățenilor Uniunii care își au reședința într-o țară terță sau într-un TTPM. Guvernul francez precizează, în această privință, că Legea franceză privind alegerea membrilor Parlamentului European face trimitere la Codul electoral francez, care nu stabilește nicio distincție între francezii care își au reședința în metropolă și ceilalți. Astfel, francezii care își au reședința într-un departament de peste mări sau într-un TTPM participă la alegerile pentru Parlamentul European în aceleași condiții ca francezii care își au reședința în metropolă.

39 Totuși, Comisia amintește faptul că statele membre trebuie să țină cont de principiile generale ale dreptului comunitar. În temeiul principiului general al egalității de tratament, un legiuitor național care decide să extindă dreptul de a vota la alegerile pentru Parlamentul European la resortisanții săi care își au reședința într-o țară terță trebuie, de asemenea, să acorde acest drept de vot și resortisanților săi care își au reședința într-un TTPM. Acest lucru trebuie să fie valabil, *a fortiori*, având în vedere legătura specială dintre PTOM și Comunitate. În speță, având în vedere că legiuitorul olandez acordă tuturor olandezilor care nu își au reședința în Aruba sau în Antilele olandeze, oricare ar fi domiciliul acestora, dreptul de a participa la alegerile menționate, acest drept trebuie, de asemenea, să fie acordat și olandezilor din Aruba sau din Antilele olandeze. În

caz contrar, legislația ar include o discriminare nejustificată între olandezii care, de exemplu, își au reședința în New-York și cei care își au reședința în Aruba.

Răspunsul Curții

40 Trebuie să se constate că dispozițiile tratatului nu conțin nicio normă care să definească în mod explicit și precis titularii dreptului de a alege și de a fi ales în Parlamentul European.

41 Articolul 190 alineatul (4) CE se referă la procedura privind aceste alegeri. Conform acestei dispoziții, alegerea membrilor Parlamentului European are loc prin vot universal direct în conformitate cu o procedură uniformă în toate statele membre sau în conformitate cu principii comune tuturor statelor membre.

42 Actul din 1976 prevede, la articolul 1, că membrii Parlamentului European sunt aleși prin reprezentare proporțională și că alegerile se desfășoară prin vot universal direct, liber și secret. În temeiul articolului 8 din Actul din 1976, sub rezerva dispozițiilor pe care le conține acest act, procedura electorală este reglementată, în fiecare stat membru, prin dispozițiile naționale, dar acestea, care, dacă este cazul, pot ține cont de situația specifică din statele membre, nu afectează caracterul esențial proporțional al sistemului de vot.

43 Cu toate acestea, nici articolul 190 CE, nici Actul din 1976 nu stabilesc în mod explicit și precis care sunt beneficiarii dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European.

44 În această privință, nu poate fi trasă nicio concluzie clară din articolele 189 CE și 190 CE, referitoare la Parlamentul European, care indică faptul că acesta este compus din reprezentanți ai popoarelor statelor membre, întrucât termenul „popoare”, care nu este definit, poate avea diferite semnificații în funcție de statele membre și limbile Uniunii.

45 Din aceste considerente rezultă că, în stadiul actual al dreptului comunitar, stabilirea titularilor dreptului de a vota și de a fi ales intră în competența fiecărui stat membru în conformitate cu dreptul comunitar. Cu toate acestea, trebuie verificat dacă acest drept se opune unei situații precum cea din acțiunea principală, în care resortisanții olandezi care își au reședința în Aruba nu dispun de dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European.

46 În primul rând, trebuie amintit că TTPM fac obiectul unui regim special de asociere definit în partea a patra din tratat (articolele 182 CE-188 CE), astfel încât dispozițiile generale din tratat nu li se aplică acestora în lipsa unei referiri exprese (a se vedea Hotărârea Leplat, punctul 10, și Hotărârea Țările de Jos/Consiliul, punctul 49, citate anterior).

47 Rezultă că articolele 189 CE și 190 CE nu sunt aplicabile acestor țări și teritorii și că statele membre nu sunt obligate să organizeze alegeri pentru Parlamentul European în respectivele țări și teritorii.

48 Articolul 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO nu se opune acestei interpretări. Astfel, întrucât dispozițiile din tratat nu sunt aplicabile TTPM, Parlamentul European nu poate fi considerat drept „corpul legislativ” al acestora în sensul acestei dispoziții. În schimb, în cadrul organelor create în contextul asocierii dintre Comunitate și TTPM, populația acestor țări și teritorii se poate exprima, prin intermediul autorităților care o reprezintă.

49 În această privință, nu se poate obiecta în mod valid că dreptul comunitar exercită o influență asupra dreptului aplicabil în Aruba. Astfel, această influență poate rezulta din dispozițiile dreptului comunitar devenite aplicabile TTPM în cadrul asocierii. În ceea ce privește celelalte dispoziții ale acestui drept, astfel cum a subliniat avocatul general la punctul 161 din concluziile sale, prin referire la punctul 34 din Hotărârea Matthews împotriva Regatului Unit, citată anterior, un impact indirect al unei legislații nu este suficient pentru a considera că această legislație afectează populația în aceeași măsură ca aceea impusă de o adunare legislativă locală.

50 De asemenea, nu se poate susține faptul că alte state membre organizează alegeri pentru Parlamentul European în TTPM cu care acestea întrețin relații speciale. Astfel, în absența unor dispoziții specifice în tratat, în această privință, statele membre sunt obligate să adopte normele care sunt cel mai bine adaptate structurii lor constituționale.

51 În al doilea rând, în ceea ce privește dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European organizate în Țările de Jos, acesta este determinat de Legea electorală olandeză și prevede aceleași condiții ca în cazul alegerii membrilor Adunării deputaților din Parlamentul olandez, și anume că acest drept de a alege și de a fi ales nu este recunoscut, în special, olandezilor care au domiciliul efectiv în Antilele olandeze sau în Aruba.

52 Astfel cum s-a amintit la punctele 41-44 din prezenta hotărâre, nici articolele 189 CE și 190 CE, nici Actul din 1976 nu indică în mod explicit și precis care sunt beneficiarii dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European. În plus, dispozițiile din partea a doua din tratat, referitoare la cetățenia Uniunii, nu recunosc cetățenilor Uniunii un drept necondiționat de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European.

53 Articolul 19 alineatul (2) CE, la care se face referire în întrebarea preliminară, se limitează la a aplica acestui drept de a alege și de a fi ales principiul nediscriminării pe motive de cetățenie, stipulând că orice cetățean al Uniunii care își are reședința într-un stat membru și care nu este resortisant al acestuia are dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European în statul membru în care acesta își are reședința în aceleași condiții ca și resortisanții acestui stat. Articolul 3 primul paragraf litera (b) din Directiva 93/109 precizează, în această privință, că are dreptul de a alege și de a fi ales în statul membru de reședință orice cetățean al Uniunii care, fără a avea cetățenia statului membru de reședință, îndeplinește, totuși, condițiile pe care le impune legislația acestui stat membru resortisanților săi pentru dreptul de a alege și de a fi ales. De asemenea, articolul 5 din directiva menționată se fondează clar pe premisa că un stat membru poate impune o durată de reședință „pe teritoriul electoral” drept condiție pentru dreptul de a vota. Rezultă din această examinare a articolului 19 alineatul (2) CE și a dispozițiilor adoptate pentru punerea sa în aplicare că această dispoziție din tratat nu este aplicabilă cetățeanului Uniunii care își are reședința într-un TTPM și care dorește să își exercite dreptul de a vota în statul membru al cărui resortisant este.

54 Astfel cum a observat avocatul general la punctele 157 și 158 din concluziile sale, articolul 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO nu se opune ca statele contractante să adopte criteriul privind reședința pentru a restrânge cercul titularilor dreptului de a alege și de a fi ales. Pronunțându-se cu privire la dreptul de a vota, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat, în această privință, că obligația de a avea reședința pe teritoriul național pentru a putea vota este o condiție care nu este, în sine, nerezonabilă sau arbitrară și care este justificată din mai multe motive (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Melnitchenko împotriva Ucrainei din 19 octombrie 2004, *Recueil des arrêts et décisions* 2004-X, § 56). De asemenea, aceasta a

recunoscut că pot fi stabilite condiții mai stricte pentru dreptul de a fi ales decât pentru dreptul de a alege (Hotărârea Melnitchenko împotriva Ucrainei, citată anterior, § 57).

55 În privința acestor elemente, criteriul legat de reședință nu pare a fi inadecvat pentru a stabili care sunt beneficiarii dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European.

56 Cu toate acestea, atât apelanții în acțiunea principală, cât și Comisia, susțin că Legea electorală olandeză încalcă principiul egalității de tratament în măsura în care aceasta recunoaște dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European oricărui olandez care își are reședința într-o țară terță, în vreme ce un astfel de drept nu le este recunoscut olandezilor care își au reședința în Antilele olandeze sau în Aruba.

57 În această privință, este necesar să se amintească faptul că principiul egalității de tratament sau al nediscriminării, care face parte din principiile generale ale dreptului comunitar, impune ca situații comparabile să nu fie tratate în mod diferit și ca situații diferite să nu fie tratate în același mod, cu excepția cazului în care un astfel de tratament este justificat în mod obiectiv (Hotărârea din 6 decembrie 2005, ABNA și alții., C-453/03, C-11/04, C-12/04 și C-194/04, Rec., p. I-10423, punctul 63, și Hotărârea din 10 ianuarie 2006, IATA și ELFAA, C-344/04, Rec., p. I-403, punctul 95).

58 În speță, elementele de comparație relevante sunt un resortisant olandez care își are reședința în Antilele olandeze sau în Aruba și un resortisant olandez care își are reședința într-un stat terț. Aceste persoane au în comun faptul că sunt resortisanți olandezi și că nu au reședința pe teritoriul Țărilor de Jos. Cu toate acestea, există o diferență de tratament între cele două persoane, cea de-a doua având dreptul de a alege și de a fi aleasă la alegerile pentru Parlamentul European organizate în Țările de Jos, pe când cea dintâi nu are un astfel de drept. O astfel de diferență trebuie să fie justificată în mod obiectiv.

59 În ședință, guvernul olandez a precizat că obiectivul Legii electorale olandeze este de a permite resortisanților olandezi din Țările de Jos care își au reședința în străinătate să voteze, având în vedere că se presupune că acești cetățeni au încă legături cu societatea olandeză. Totuși, din explicațiile date de guvernul olandez în ședință rezultă, de asemenea, că un olandez care își transferă reședința din Aruba într-o țară terță are dreptul de a vota în același mod ca un olandez care își transferă reședința din Țările de Jos într-o țară terță, în vreme ce un olandez care își are reședința în Aruba nu are acest drept.

60 În această privință, obiectivul urmărit de legiuitorul olandez, care constă în acordarea dreptului de a alege și de a fi ales resortisanților olandezi care au sau care au avut legături cu Țările de Jos, intră sub incidența marjei de apreciere de care dispune acest legiuitor în ceea ce privește organizarea alegerilor. Cu toate acestea, trebuie să se constate că guvernul olandez nu a demonstrat suficient că diferența de tratament observată între resortisanții olandezi care își au reședința într-o țară terță și cei care își au reședința în Antilele olandeze sau în Aruba este justificată în mod obiectiv și că, prin urmare, nu constituie o încălcare a principiului egalității de tratament.

61 Având în vedere aceste elemente, trebuie să se răspundă la cea de-a treia întrebare că, în stadiul actual al dreptului comunitar, deși nimic nu se opune ca statele membre să definească, respectând dreptul comunitar, condițiile dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European, prin referire la criteriul privind reședința pe teritoriul pe care sunt

organizate alegerile, principiul egalității de tratament împiedică, totuși, ca criteriile alese să aibă ca efect aplicarea unui tratament diferit resortisanților care se găsesc în situații comparabile, fără ca această diferență de tratament să fie justificată în mod obiectiv.

Cu privire la a patra întrebare

62 Prin a patra întrebare, Raad van State dorește să afle dacă articolul 17 CE și articolul 19 alineatul (2) CE, considerate în lumina articolului 3 din Protocolul nr. 1 la CEDO, se opun ca persoanele care nu au calitatea de cetățean al Uniunii să beneficieze de dreptul de a vota activ și pasiv la alegerile pentru Parlamentul European.

63 Astfel cum a observat guvernul olandez și Comisia, trebuie să se constate că această întrebare nu are nicio legătură cu litigiul din acțiunea principală, având în vedere că apelanții în acțiunea principală sunt cetățeni ai Uniunii și că, prin urmare, nu trebuie să se răspundă la întrebarea menționată.

64 În orice caz, Curtea a pronunțat astăzi o Hotărâre în cauza Spania/Regatul Unit, C-145/04 (Rec. 2006, p. 1-7917), care aduce precizări în această privință, dacă este necesar.

Cu privire la a cincea întrebare

65 Prin a cincea întrebare, Raad van State dorește să afle dacă dreptul comunitar impune cerințe în ceea ce privește natura restabilirii drepturilor [„rechtsherstel”] care trebuie conferite în cazul în care instanța națională consideră – ținând cont în special de răspunsurile date de Curtea de Justiție la întrebările enunțate mai sus – că persoanelor care își au reședința sau domiciliul în Antilele olandeze și în Aruba și care au cetățenie olandeză li s-a refuzat în mod necorespunzător înscrierea pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European din 10 iunie 2004.

66 În acest sens, din articolul 12 din Actul din 1976 rezultă că Parlamentul European se pronunță doar în legătură cu contestațiile care ar putea să apară, eventual, pe baza dispozițiilor acestui act, cu excepția dispozițiilor naționale la care acesta face trimitere. Întrucât stabilirea titularilor dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European ține de competența fiecărui stat membru, rezultă că contestațiile privind dispozițiile naționale care definesc acești titulari intră, de asemenea, sub incidența dreptului național.

67 Astfel, în absența unor reglementări comunitare în privința contestațiilor legate de dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru atribuția de a desemna instanțele competente și de a prevedea modalitățile procedurale aplicabile acțiunilor în justiție destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor de dreptul comunitar, cu condiția ca, pe de o parte, aceste modalități să nu fie mai puțin favorabile decât cele care privesc drepturi care își au originea în ordinea juridică internă (principiul echivalenței) și, pe de altă parte, ca acestea să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică comunitară (principiul efectivității) (a se vedea, în special, Hotărârea din 8 noiembrie 2005, Leffler, C-443/03, Rec., p. I-9611, punctele 49 și 50).

68 În ceea ce privește o eventuală restabilire a drepturilor [„rechtsherstel”] unei persoane căreia, din cauza unei dispoziții naționale contrare dreptului comunitar, i s-a refuzat înscrierea pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European, este, de asemenea, în

conformitate cu condițiile și modalitățile din dreptul național faptul că această restabilire a drepturilor poate să aibă loc, înțelegându-se că aceste condiții și modalități trebuie să respecte principiile echivalenței și al efectivității (în acest sens, Hotărârea din 9 noiembrie 1983, San Giorgio, 199/82, Rec., p. 3595). Pentru a aprecia restabilirea adecvată a drepturilor, instanța națională se poate referi în mod util la modalitățile de restabilire a drepturilor prevăzute în caz de încălcare a normelor naționale în cadrul alegerilor pentru instituțiile statului membru.

69 În acest context, trebuie amintit că, în plus, principiul răspunderii unui stat membru pentru prejudiciile cauzate persoanelor de drept privat prin încălcările dreptului comunitar care îi sunt imputabile este inerent sistemului din tratat și că un stat membru este astfel obligat să repare prejudiciile cauzate atunci când norma de drept încălcată are ca obiect să confere drepturi persoanelor de drept privat, că încălcarea este suficient de gravă și că există o legătură directă de cauzalitate între încălcarea obligației care îi revine statului și prejudiciul suferit de persoanele lezate (Hotărârea din 5 martie 1996, Brasserie du pêcheur și Factortame, C-46/93 și C-48/93, Rec., p. I-1029, punctele 31 și 51, și Hotărârea din 30 septembrie 2003, Köbler, C-224/01, Rec., p. I-10239, punctele 30 și 51), fără ca totuși să fie exclusă posibilitatea ca răspunderea statului să fie angajată în condiții mai puțin restrictive în temeiul dreptului național (Hotărârea Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctul 66).

70 Sub rezerva dreptului la despăgubiri care se bazează direct pe dreptul comunitar, în cazul în care sunt îndeplinite condițiile subliniate la punctul precedent, statul trebuie să repare consecințele prejudiciului cauzat în cadrul dreptului național privind răspunderea, înțelegându-se că condițiile prevăzute de legislațiile naționale în materie de reparare a prejudiciilor nu pot fi mai puțin favorabile decât cele care privesc reclamații similare de natură internă și nu pot fi concepute astfel încât să facă practic imposibilă sau extrem de dificilă obținerea reparării prejudiciului (Hotărârea Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctul 67).

71 Prin urmare, trebuie să se răspundă la a cincea întrebare că îi revine dreptului intern al fiecărui stat membru să definească măsurile care permit restabilirea drepturilor unei persoane care, din cauza unei dispoziții naționale contrare dreptului comunitar, nu a fost înscrisă pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European din 10 iunie 2004 și, prin urmare, a fost exclusă de la participarea la aceste alegeri. Aceste măsuri, care pot include o despăgubire pentru prejudiciul cauzat prin încălcarea dreptului comunitar imputabil statului, trebuie să respecte principiile echivalenței și al efectivității.

Cu privire la cheltuielile de judecată

72 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța națională, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a depune observații în fața Curții, altele decât cele ale părților în cauză, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră), declară:

1) Persoanele care posedă cetățenia unui stat membru și care își au reședința sau domiciliul pe un teritoriu care face parte din țările și teritoriile de peste mări, vizat la articolul 299 alineatul (3) CE, pot invoca drepturile recunoscute cetățenilor Uniunii în partea a doua din Tratatul CE.

2) În stadiul actual al dreptului comunitar, deși nimic nu se opune ca statele membre să definească, respectând dreptul comunitar, condițiile dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European, prin referire la criteriul privind reședința pe teritoriul pe care sunt organizate alegerile, principiul egalității de tratament împiedică, totuși, ca criteriile alese să aibă ca efect aplicarea unui tratament diferit resortisanților care se află în situații comparabile, fără ca această diferență de tratament să fie justificată în mod obiectiv.

3) Îi revine dreptului intern al fiecărui stat membru să definească măsurile care permit restabilirea drepturilor unei persoane care, din cauza unei dispoziții naționale contrare dreptului comunitar, nu a fost înscrisă pe listele electorale în scopul alegerii membrilor Parlamentului European din 10 iunie 2004 și, prin urmare, a fost exclusă de la participarea la aceste alegeri. Aceste măsuri, care pot include o despăgubire pentru prejudiciul cauzat prin încălcarea dreptului comunitar imputabil statului, trebuie să respecte principiile echivalenței și al efectivității.

Semnături